

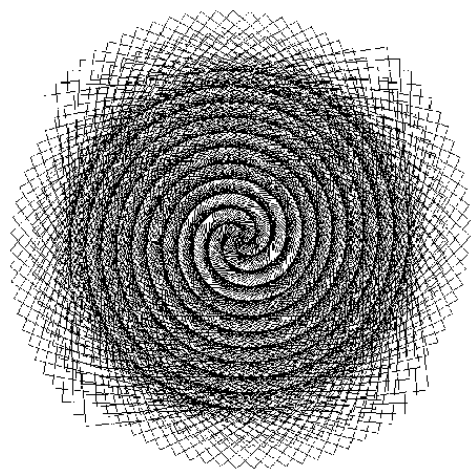
Ze sztuką przez życie. Program nauczania plastyki na II etapie edukacyjnym

Ze sztuką przez życie

Program nauczania plastyki

na II etapie edukacyjnym

Mirosława Płacheta

„Powiedz mi, a zapomnę,
pokaż mi, a zapamiętam,
zaangażuj mnie, a zrozumiem.”

Konfucjusz

Spis treści

Wstęp.....	4
Opis programu nauczania.....	5
Wymagania ogólne.....	9
Wymagania szczegółowe	12
Procedury osiągania celów	21
Ocena osiągnięć ucznia	29
Indywidualizacja pracy z uczniem	34
Ewaluacja	35
Warunki wdrożenia programu.....	36
Wnioski końcowe.....	38
Załączniki	39

Wstęp

Program nauczania plastyki *Ze sztuką przez życie* stanowi autorską propozycję kształcenia plastycznego w klasach IV-VI szkoły podstawowej. Program jest zgodny z *Podstawą programową* kształcenia ogólnego zawartą w *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (Dz. U. z dnia 15 stycznia 2009 r. Nr 4, poz.17) oraz z zaleceniami Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie (2008/C111/01). Jego struktura zbudowana jest zgodnie z *Rozporządzeniem MEN z 8 czerwca 2009 w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników*.

Program uwzględnia wszystkie cele edukacyjne i treści proponowane przez MEN w nowej postawie programowej.

Opis programu nauczania

Na napisanie tego programu miało wpływ kilka czynników. W ostatnich latach zaobserwowałam, że uczniom coraz trudniej wyobrazić sobie pewne rzeczy i najchętniej pracują ze schematem. Znacznie obniżyła się ich sprawność manualna. Piękne, kolorowe zeszyty ćwiczeń, którymi zalewają nas wydawnictwa, nie rozwijają kreatywności uczniów, gdyż preferowane są tam schematy. Zadania z poleceniem *domaluj drugą taką samą część, połącz kropki, pomaluj obrazek* z jednej strony ułatwiają pracę dzieciom, a z drugiej hamują rozwój wyobraźni twórczej uczniów. Z rozmów przeprowadzanych z dziećmi i rodzicami wynika, że uczniowie spędzają coraz więcej czasu na gadu-gadu i facebooku, oglądając bezwartościowe filmiki lub grając. Uczniowie, mimo że dużo czasu spędzają przy komputerze, nie potrafią wykorzystać go jako narzędzia do rozwijania zainteresowań i podnoszenia poziomu swojej wiedzy. Uczestnictwo w życiu kulturalnym uczniów znacznie się obniżyło. Według badań przeprowadzonych przez OBOP z 2008 r. ponad 50% Polaków nie uczestniczy w ogóle w życiu kulturalnym. Uczniowie spędzają czas przed telewizorem i komputerem i nie wiedzą, co dzieje się wokół nich. Ulegają globalizacji i zapominają o swojej przynależności kulturowej. Noc Świętojańską wypierają Walentynki, a Andrzejki – Halloween. Uczniowie pochłonięci przez Internet i telewizję nie mają czasu na poznawanie miejsca, w którym żyją. Konsumpcyjny tryb życia załamuje system wartości. Wymienione powyżej czynniki spowodowały, że postanowiłam napisać program, który sprzyjałby kreatywnemu myśleniu, zachęcił do uczestnictwa w życiu kulturalnym, nauczył radości z procesu tworzenia. Przyjęłam też inną koncepcję przekazywania wiedzy o sztuce. Postanowiłam, że najpierw zapoznam uczniów ze sztuką im najbliższą, następnie sztuką polską, a na końcu – sztuką Europy.

Podstawy teoretyczne programu

Podstawą nowocześnie pojętego wychowania plastycznego jest synteza 2 rodzajów aktywności plastycznej:

- twórczej ekspresji (koncepcja Anny Trojanowskiej) opartej na spontanicznej działalności plastycznej dzieci polegającej na wyrażaniu nastrojów i doznań w sposób niekierowany poprzez różne formy działalności plastycznej,
- aktywnej percepcji, która według Stefana Kościeleckiego zakłada, że proces wychowania i uczestnictwa w sztuce dzieli się na fazy: *poznawczą*, w trakcie której następuje pobudzenie wyobraźni, umysłu, pamięci, i psychiki tych, którzy w

Ze sztuką przez życie. Program nauczania plastyki na II etapie edukacyjnym

przyszłości mają być zarówno twórcami, jak i odbiorcami dzieł sztuki i *twórczą*, kiedy to powstają własne twórcze impulsy i bezpośrednie realizacje. Niezwykle ważną funkcję pełni również teoria wychowania estetycznego Ireny Wojnar, która twierdzi, że „środkiem wychowania estetycznego są wartości kultury artystycznej, a jego celem takie wzbogacenie osobowości człowieka, by stał się on jej aktywnym współtwórcą, kształtując samego siebie (...)”¹.

Wpływ na charakter programu ma również psychologia twórczości plastycznej S.L. Popka oraz struktura intelektualnego procesu twórczego przedstawiona przez twórcę podstawy programowej plastyki –Wojciecha Czapskiego.

Przy budowaniu programu opierałam się również na:

- analizie podstawy programowej kształcenia ogólnego, a w szczególności podstawy programowej z plastyki na I, II i III etapie kształcenia,
- obserwacji reakcji uczniów na określone tematy, sposoby realizacji zagadnień, rozumienie i przyswajanie treści z zakresu podstawowych pojęć plastycznych oraz na zasady oceniania,
- rozmowach oraz wymianie doświadczeń i spostrzeżeń z innymi nauczycielami plastyki, metodykami, konsultantami oraz twórcami nowej podstawy programowej z plastyki,
- rozmowach z nauczycielami, rodzicami, dyrekcją szkoły i szkolnym pedagogiem,
- doświadczeniu zdobytym w trakcie 22-letniego stażu pracy na stanowisku nauczyciela plastyki w szkole podstawowej oraz dodatkowej pracy w przedszkolu, gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej, również w charakterze nauczyciela plastyki,
- wiedzy i doświadczeniach zdobytych podczas procesu doskonalenia, w trakcie konsultacji indywidualnych i zbiorowych, warsztatów metodycznych, konferencji, szkoleń, kursów itp.,
- wiedzy zaczerpniętej z literatury związanej bezpośrednio bądź pośrednio z nauczaniem plastyki w szkole,
- obserwacjach dotyczących wpływu różnych nowinek technologicznych na proces poznawania świata przez ucznia,
- samoocenie dotyczącej wygenerowania z całego okresu mojej pracy tych sytuacji, tematów, technik i metod pracy, w trakcie których osiągnięte zostały cele i zamierzone efekty pracy, a uczniowie odczuwali satysfakcję i zadowolenie.

Przeznaczenie

Program przeznaczony jest dla uczniów klas IV-VI szkoły podstawowej, w której znajdują się zespoły klasowe liczące średnio po 25 uczniów. Przeznaczony do realizacji w systemie

¹ Irena Wojnar, *Teoria wychowania estetycznego*, s. 12.

Ze sztuką przez życie. Program nauczania plastyki na II etapie edukacyjnym

klasowo-lekcyjnym. Na przeprowadzenie programu przeznaczono 95 godzin, odpowiednio w klasach IV, V, VI szkoły podstawowej.

Specyfika programu

Program składa się z 3 modułów, z których każdy realizowany jest odpowiednio w klasie IV, V i VI. Każdy z modułów podzielony jest na 2 części. Jedna poświęcona jest nabywaniu umiejętności plastycznych, a druga – poszerzaniu wiedzy.

- w klasie IV uczniowie poznają sztukę ludową, zabytki, artystów tworzących w najbliższej okolicy, doskonałą umiejętności plastyczne, poszerzają wiedzę z zakresu plastyki, uczestniczą w życiu kulturalnym, wykorzystują Internet i komputer jako narzędzie pracy,
- w klasie V poszerzony zostaje obszar kulturowy – uczniowie poznają sztukę Polski, najważniejsze zabytki, kształtują postawę kulturową, rozwijają umiejętności twórcze, wykorzystują różne narzędzia multimedialne, uczestniczą w życiu kulturalnym,
- w klasie VI uczniowie poznają sztukę europejską, jej wpływ na sztukę polską, uczestniczą w życiu kulturalnym, realizują się twórczo, wykorzystując nie tylko tradycyjne techniki plastyczne, lecz także narzędzia i przekazy multimedialne.

Treści nauczania narastają w układzie spiralnym, tzn. wiadomości i umiejętności nabyte w danym roku są powtarzane i poszerzane w roku następnym. Niezmiernie ważnym elementem jest indywidualizacja procesu nauczania. W programie przywiązuje się dużą wagę do indywidualnego podejścia do ucznia. Szerokie spektrum technik i metod pracy pozwala na dostosowanie się do możliwości, potrzeb i zainteresowań uczniów. Program jest elastyczny i można go realizować po ewentualnej modyfikacji zarówno w szkołach wiejskich, jak i miejskich.

Program uwzględnia kompetencje kluczowe zawarte w podstawie programowej, takie jak umiejętność formułowania wniosków, komunikowania się, umiejętność posługiwania się technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, umiejętność wyszukiwania informacji i korzystania z nich oraz umiejętność pracy zespołowej. Niniejszy program w pełni realizuje zawarty w zaleceniach wstępnych w nowej podstawie programowej postulat dotyczący kształtowania postaw sprzyjających dalszemu rozwojowi uczniów zarówno indywidualnemu, jak i społecznemu. „Uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej.

Ze sztuką przez życie. Program nauczania plastyki na II etapie edukacyjnym

W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji, zapobieganie wszelkiej dyskryminacji”².

² Edukacja artystyczna i kulturalna. Podstawa programowa, s.16.

Wymagania ogólne

Cele edukacyjne kształcenia i wychowania

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji – percepcja sztuki

Uczeń:

- określa swoją przynależność kulturową poprzez kontakt z wybranymi dziełami sztuki, zabytkami i tradycją w swoim środowisku lokalnym i regionalnym, a także uczestniczy w życiu kulturalnym tego środowiska,
- zna placówki kultury działające w środowisku lokalnym oraz największe muzea w Polsce i Europie,
- świadomie korzysta z zasobów Internetu, uczestnicząc w percepcji dzieł sztuki wizualnej poprzez: wyszukiwanie informacji związanych ze sztuką, odbywanie wirtualnych wycieczek po muzeach, galeriach i skansenach Polski oraz muzeach Europy, oglądanie dzieł wielkich artystów polskich i europejskich,
- ma wiedzę o przestrzeganiu podstawowych zasad prawa autorskiego,
- ma świadomość zmienności sztuki na przestrzeni wieków i jej powiązania z rozwojem technologii i cywilizacji.

II. Tworzenie wypowiedzi – ekspresja przez sztukę

Uczeń:

- ma wiedzę na temat szeroko rozumianej sztuki, podstawowych dyscyplin sztuk plastycznych i otaczającej współczesnego człowieka rzeczywistości wizualnej, wykorzystuje tę wiedzę w działalności praktycznej,
- podejmuje działalność twórczą na płaszczyźnie i w przestrzeni, posługując się podstawowymi środkami wyrazu plastycznego,
- wykorzystuje w swojej pracy twórczej nowoczesne technologie np. graficzne programy komputerowe, Internet, aparaty cyfrowe,
- rozwija swoją wrażliwość twórczą poprzez doskonalenie technik malarskich, rysunkowych, graficznych i rzeźbiarskich, stosując określone materiały, narzędzia i techniki właściwe tym dziedzinom sztuki,
- realizuje i przedstawia własne projekty artystyczne wykonane za pomocą nowoczesnych technologii, np. prezentacja PowerPoint, plakat wykonany za pomocą graficznych programów komputerowych i upowszechnia je w środowisku szkolnym i lokalnym (portale informacyjne, prasa, wystawy w ośrodkach kultury),
- realizuje i przedstawia własne projekty artystyczne wykonane za pomocą tradycyjnych technik plastycznych i upowszechnia je w środowisku szkolnym i lokalnym (portale informacyjne, prasa, wystawy w ośrodkach kultury) w formie wystaw, pokazów, inscenizacji lub prezentacji,
- utrwala umiejętność wytwarzania prac plastycznych technikami charakterystycznymi dla sztuki ludowej w celu zachowania tradycji.

III. Analiza i interpretacja tekstów kultury – recepcja sztuki.

Uczeń:

- rozróżnia takie dyscypliny sztuki, jak architektura, rzeźba, malarstwo, grafika, projektowanie przestrzeni, rzemiosło artystyczne, fotografia, film, teatr,
- rozróżnia formy przekazów medialnych takie jak telewizja i Internet,
- rozpoznaje wybrane dzieła sztuk plastycznych należące do polskiego i europejskiego dziedzictwa kultury,
- opisuje funkcje i cechy charakterystyczne dzieł sztuki na tle epoki,
- rozpoznaje polską twórczość ludową charakterystyczną dla określonych regionów,
- zna różnice pomiędzy sztuką ludową a sztuką profesjonalną,
- zna cechy charakterystyczne sztuki ludowej własnego regionu,
- zna zabytki sztuk plastycznych należące do dziedzictwa kulturowego regionu,
- potrafi wypowiadać się na temat dzieła sztuki, opisuje je i dostrzega poszczególne elementy dzieła,
- posługuje się podstawowymi pojęciami i terminami związanymi ze sztuką,
- określa funkcje sztuki na przestrzeni wieków,
- dostrzega związki sztuki z przemianami społecznymi, polityką i życiem codziennym.

Cele edukacyjne dotyczące wychowania

Uczeń:

- odczuwa potrzebę czynnego uczestnictwa w życiu kulturalnym poprzez wizyty w muzeach, galeriach i innych ośrodkach życia kulturalnego kraju i regionu,
- rozwija własną kreatywność i twórcze myślenie,
- jest świadomy roli sztuki w życiu człowieka,
- świadomie i bezpiecznie porusza się w przestrzeni internetowej,
- zdaje sobie sprawę z odpowiedzialności, jaka ciąży na nim podczas realizacji zadania powierzonego mu przez grupę,
- wykazuje szacunek do pracy innych,
- ma ugruntowane poczucie związku z tradycją i kulturą narodową,
- przejawia szacunek i tolerancję wobec różnorodności kulturowej,
- przestrzega zasad prawa autorskiego,
- wykazuje się kulturą osobistą,
- dba o piękno języka ojczystego.

Model ucznia

Wymienione wyżej cele mają wykształcić ucznia innowacyjnego przygotowanego do świadomego i aktywnego uczestnictwa w życiu kulturalnym, dążącego do upowszechniania sztuki i mającego świadomość swojej przynależności kulturowej, ucznia rozpoznającego

Ze sztuką przez życie. Program nauczania plastyki na II etapie edukacyjnym

wybrane dzieła architektury i sztuk plastycznych należące do polskiego i europejskiego dziedzictwa kulturowego.

Wymagania szczegółowe

Treści nauczania

Klasa IV

SZTUKA WOKÓŁ NAS

W klasie IV uczniowie poznają zabytki sztuk plastycznych, sztukę ludową i instytucje kulturalne w najbliższej okolicy.

1. Sztuka i jej zakres.
2. Dziedziny sztuk plastycznych:
 - architektura, jej funkcje i podział,
 - rysunek, jego rodzaje i funkcje,
 - malarstwo, jego funkcje i rodzaje,
 - rzeźba, jej funkcje, rodzaje i podział,
 - grafika, jej funkcje, rodzaje i podział,
 - projektowanie przestrzeni,
 - rzemiosło artystyczne.
3. Sztuka w mojej szkole:
 - Szkolna Galeria Sztuki.
4. Zabytki w moim regionie:
 - historia najbliższej okolicy,
 - zabytki malarskie regionu,
 - zabytki architektoniczne regionu, miasta, miejscowości,
 - zabytki rzeźbiarskie w regionie,
 - zabytki innych dziedzin sztuki w regionie.
5. Sztuka ludowa w moim regionie:
 - artyści ludowi,
 - techniki ludowe charakterystyczne dla regionu,
 - tradycje i zwyczaje ludowe charakterystyczne dla mojej małej ojczyzny.
6. Artyści wokół nas:
 - artyści amatorzy, artyści plastycy i twórcy ludowi regionu.
7. Instytucje kulturalne.

TWORZĘ, WIĘC JESTEM

W tym dziale uczniowie nabywają wiedzy i umiejętności stosowania podstawowych środków wyrazu plastycznego, poznają i stosują techniki plastyczne z różnych dziedzin sztuki, realizują wystawy.

1. Środki wyrazu plastycznego – rysunek:
 - kreska i jej rodzaje,
 - kreska jako kontur,

- kreska jako środek uzyskiwania głębi,
 - kreska jako faktura.
2. Środki wyrazu plastycznego – malarstwo:
 - barwy złamane i dopełniające,
 - plama barwna – miękka, twarda, okonturowana,
 - gamy barwne wąska, szeroka, monochromatyczna,
 - faktura w malarstwie.
 3. Proste techniki rysunkowe:
 - narzędzia i materiały rysunkowe,
 - rysunek ołówkiem,
 - rysunek kredką,
 - rysunek węglem.
 4. Proste techniki graficzne:
 - narzędzia i materiały graficzne,
 - frottage,
 - oddruk naturalny,
 - kalkografia.
 5. Techniki malarskie:
 - narzędzia i materiały malarskie,
 - akwarela ,
 - plakatówka,
 - pastele olejne,
 - dekalkomania.
 6. Techniki rzeźbiarskie:
 - płaskorzeźba,
 - formowanie przestrzenne z różnych materiałów.
 7. Papieroplastyka:
 - modelowanie z bibuły,
 - modelowanie form przestrzennych z papieru.
 8. Wykorzystanie technologii informacyjnych:
 - praca plastyczna wykonana w programie Paint,
 - wyszukiwanie informacji,
 - wirtualne wycieczki po muzeach etnograficznych i skansenach,
 - wykonanie wizytówki w programie Paint,
 - wykonanie zaproszenia z zastosowaniem programu Tux Paint,
 - projektowanie znaku plastycznego.
 9. Kompozycje:
 - rytmiczna,
 - symetryczna,
 - pasmowa,
 - w kole,
 - centralna.
 10. Sztuka ludowa:
 - wycinanka (lub inna technika charakterystyczna dla regionu),
 - pisanki ludowe (charakterystyczne dla regionu),
 - tradycyjne ozdoby choinkowe (charakterystyczne dla regionu).

Klasa V

SZTUKA W MOIM KRAJU

W klasie V uczniowie poznają najcenniejsze zabytki w naszym kraju, ich funkcje i cechy charakterystyczne dla danej epoki. Zapoznają się z sylwetkami najwybitniejszych artystów oraz poznają regiony sztuki ludowej w Polsce.

1. Najdawniejsze ślady sztuki na ziemiach polskich:
 - Jaskinia Nietoperzowa,
 - kultura pucharów lejkowatych,
 - kultura łużycka,
 - Biskupin.
2. Romanizm w sztuce polskiej:
 - wpływ sztuki romańskiej na sztukę polską,
 - cechy charakterystyczne romanizmu polskiego,
 - czołowe zabytki romańskie w Polsce (m.in. Drzwi Gnieźnieńskie, kościoły Św. Prokopa, Świętej Trójcy w Strzelnie, kolegiata w Tumie).
3. Sztuka gotycka w Polsce:
 - wpływ gotyku na sztukę polską,
 - charakterystyczne cechy gotyku polskiego,
 - czołowe zabytki sztuki gotyckiej w Polsce (m.in. Ołtarz Wita Stwosza, Kościół Mariacki w Krakowie, katedra na Wawelu, zamek w Malborku).
4. Renesans:
 - wpływ renesansu na sztukę polską,
 - charakterystyczne cechy polskiej sztuki renesansu,
 - czołowi przedstawiciele renesansu polskiego,
 - czołowe zabytki renesansu w Polsce (m.in. Kaplica Zygmuntowska na Wawelu, zamek na Wawelu, zamek w Baranowie, Zamość, kamieniczki w Kazimierzu Dolnym, renesansowe nagrobki).
5. Barok:
 - wpływ baroku na sztukę polską,
 - charakterystyczne cechy polskiej sztuki barokowej,
 - czołowi przedstawiciele baroku polskiego,
 - czołowe zabytki barokowe w Polsce (m.in. pałac w Wilanowie, Łańcut, kościół Św. Piotra i Pawła),
 - sztuka sarmacka.
6. Klasycyzm:
 - mecenas artystyczny Stanisława Augusta Poniatowskiego,
 - polski dworek szlachecki,
 - wybitni malarze, rzeźbiarze oraz architekci i ich dzieła – D. Merlini, B.B. Canaletto, M. Bacciarelli, J.C. Kamzetser, Sz.B. Zug, A. Corazzi, B. Thorvaldsen.
7. Wybitni malarze polscy XIX wieku i ich dzieła:
 - romantyczne malarstwo Piotra Michałowskiego,

Ze sztuką przez życie. Program nauczania plastyki na II etapie edukacyjnym

- polskie malarstwo historyczne i jego czołowi przedstawiciele – J. Matejko, J. Kossak, W. Kossak, A. Grottger,
 - realizm w twórczości Chełmońskiego i Gierzymskiego,
 - impresjonizm W. Podkowińskiego.
8. Wielcy artyści przełomu XIX/XX:
- Xawery Dunikowski,
 - Jacek Malczewski,
 - Stanisław Wyspiański,
 - Olga Boznańska,
 - Leon Wyczółkowski.
9. Spojrzenie na sztukę po II wojnie światowej:
- nowoczesne formy ekspresji artystycznej w twórczości m.in. M. Abakanowicz, T. Kantora, X. Dunikowskiego i W. Hasiora.
10. Najśłynniejsze polskie muzea i galerie:
- muzea narodowe – Warszawa, Kraków, Wrocław, Szczecin, Poznań, Kielce, Gdańsk,
 - muzea sztuki – Warszawa, Łódź,
 - Zamek Królewski w Warszawie,
 - pałac w Wilanowie,
 - Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie,
 - Łazienki Królewskie,
 - Muzeum Zamkowe na Wawelu.
11. Najcenniejsze zabytki sztuki polskiej wpisane na listę UNESCO:
- Zamek Krzyżacki w Malborku,
 - zespół staromiejski w Toruniu,
 - Stare Miasto i Nowe Miasto w Warszawie,
 - Świątynia Pokoju w Jaworze i w Świdnicy,
 - Stare Miasto w Zamościu,
 - Stare Miasto w Kazimierzu,
 - Stradom w Krakowie,
 - zespół klasztorny i park pielgrzymkowy w Kalwarii Zebrzydowskiej,
 - drewniane kościoły w Małopolsce i na Podkarpaciu.
12. Sztuka ludowa w Polsce:
- regiony i cechy charakterystyczne,
 - drewniana architektura (kościół w Małopolsce i na Podkarpaciu),
 - muzea sztuki ludowej w Polsce,
 - skanseny,
 - tradycje i zwyczaje.

TWORZĘ, WIĘC JESTEM

Uczeń poszerza swoją wiedzę i umiejętności na temat dziedzin sztuki, środków wyrazu plastycznego oraz technik plastycznych.

1. Walor:

- walor w rysunku,
- walor w malarstwie.

2. Gamy kolorystyczne:
 - ciepła,
 - zimna.
3. Akcent kolorystyczny.
4. Kontrast w sztuce:
 - kontrast walorowy,
 - kontrast barwny,
 - kontrast faktury,
 - kontrast brył,
 - kontrast światłocieniowy,
 - kontrast kierunków.
5. Proporcje w sztuce.
6. Kompozycje:
 - otwarta,
 - zamknięta,
 - statyczna,
 - dynamiczna.
7. Znak plastyczny:
 - proste znaki plastyczne,
 - symbolika koloru.
8. Techniki rysunkowe:
 - rysunek węgłem,
 - rysunek ołówkiem,
 - rysunek pastelami.
9. Techniki malarskie:
 - pastele suche,
 - pastele olejne,
 - plakatówka.
10. Techniki rzeźbiarskie:
 - rzeźba w glinie,
 - formowanie przestrzenne z różnych materiałów.
11. Techniki graficzne:
 - monotypia.
12. Papieroplastyka:
 - kompozycje półprzestrzenne z papieru,
 - kompozycje przestrzenne z różnych rodzajów papieru.
13. Fotografia:
 - techniki fotografowania,
 - fotomontaż, reprodukcja, fotografia artystyczna,
 - programy komputerowe do obróbki zdjęć – Adobe Photoshop, Microsoft Office Picture Manager, Picassa,
 - moje najlepsze zdjęcie – szkolna wystawa fotografii.
14. Wykorzystanie technologii informacyjnych:
 - projekt zaproszenia z zastosowaniem programów graficznych dostępnych w szkole,
 - wyszukiwanie informacji,
 - wirtualne wycieczki po muzeach Polski,

Ze sztuką przez życie. Program nauczania plastyki na II etapie edukacyjnym

- zabawy rysunkowe z wykorzystaniem programu Paint,
 - prezentacja PowerPoint,
 - projektowanie plakatu z zastosowaniem programu np. Tux Paint,
 - projektowanie znaku plastycznego.
15. Inne techniki:
- kolaż.
16. Polska sztuka ludowa:
- pisanki ludowe charakterystyczne dla sztuki polskiej,
 - ozdoby choinkowe charakterystyczne dla różnych regionów polskiej kultury ludowej.

Klasa VI

SZTUKA W EUROPIE

Uczeń poznaje najważniejsze zabytki w Europie, ich funkcje i cechy charakterystyczne dla danej epoki. Sztuka Polska a sztuka Europy.

1. Sztuka prehistoryczna:
 - tajemnice jaskiń,
 - budowle megalityczne.
2. Sztuka starożytnej Grecji:
 - architektura – porządki,
 - malarstwo wazowe,
 - rzeźba – kanon piękna i czołowi przedstawiciele,
 - zabytki – m.in. Akropol, teatr w Epidaurze, stadion w Delfach, Dyskobol Myrona, Atena Fidiasza, Nike z Samotraki.
3. Sztuka starożytnego Rzymu:
 - architektura – typy budowli i ich przeznaczenie,
 - rzeźba realistyczna,
 - zabytki – m.in. Panteon, Łuk Triumfalny Tytusa, Kolumna Trajana, Forum Romanum, posąg konny Marka Aureliusza.
4. Sztuka romańska:
 - religijna i obronna funkcja architektury romańskiej,
 - malarstwo freskowe i iluminatorskie,
 - rzeźba podporządkowana architekturze,
 - zabytki romańskie w Europie – m.in. klasztor w Cluny, opactwo Maria Laach.
5. Sztuka gotycka:
 - architektura i jej charakterystyczne elementy,
 - malarstwo tablicowe i freskowe,
 - rzeźba i jej typy,
 - zabytki – m.in. katedry w Kolonii, Reims, Paryżu, Beauvais.
6. Sztuka renesansu:
 - architektura świecka i sakralna – powrót do antycznego piękna,
 - malarstwo – wybitni przedstawiciele i ich dzieła – m.in. L. da Vinci, R. Santi, Tycjan,
 - wielcy rzeźbiarze i ich dzieła – m.in. M. Anioł Buonarroti, Donatello,

Ze sztuką przez życie. Program nauczania plastyki na II etapie edukacyjnym

- zabytki architektury – Bazylika św. Piotra w Rzymie, Tempietto, pałace Rucellai i Strozzi we Florencji, Villa Rotonda.
7. Sztuka baroku:
- Architektura – sztuka sakralna i świecka, dynamika kompozycji, architektura ogrodów,
 - zabytki architektoniczne – m.in. kościół Il Gesu w Rzymie, pałac w Wersalu, kolumnada przed Bazyliką Św. Piotra w Rzymie,
 - dynamika kompozycji malarskich, wielcy malarze i ich dzieła – m.in. Rembrandt van Rijn, P.P. Rubens, Caravaggio,
 - rzeźba i jej przedstawiciele – G. Bernini.
8. Klasycyzm w Europie:
- kolejny powrót do sztuki antyku,
 - zabytki architektury klasycystycznej – m.in. pałacyk Petit Trianon w Wersalu, Panteon w Paryżu, Łuk Triumfalny w Paryżu, Brama Brandenburska,
 - wzory antyczne w rzeźbie A. Canova ,
 - malarstwo J.L. Dawida.
9. Sztuka XIX wieku:
- romantyzm w twórczości E. Delacroix,
 - realizm w twórczości G. Courbeta,
 - czołowi przedstawiciele impresjonizmu – C. Monet, E. Degas,
 - wybitni postimpresjoniści – P. Cezanne, P. Gauguin, V. van Gogh, H. Toulouse-Lautrec.
10. Sztuka XX wieku – nowe prądy i kierunki:
- twórczość H. Matisa,
 - twórczość P. Picassa,
 - abstrakcjonizm, jego cechy, przedstawiciele,
 - twórczość S. Dali.
11. Galerie i muzea europejskie:
- Luwr – Francja,
 - Prado – Hiszpania,
 - Palazzo del Bargello we Włoszech,
 - Ermitaż w Rosji,
 - Musee d'Orsay we Francji,
 - Rijksmuseum w Amsterdamie,
 - Państwowe Zbiory Sztuki w Dreźnie,
 - Stara i Nowa Pinakoteka w Monachium,
 - Galeria Narodowa w Londynie,
 - Muzea Watykańskie,
 - Muzea Kapitołińskie w Rzymie,
 - Galeria Uffizi we Florencji.

TWORZĘ, WIĘC JESTEM

1. Perspektywa i jej rodzaje:

- perspektywa rzędowa,
 - perspektywa topograficzna,
 - perspektywa intencjonalna,
 - perspektywa kulisowa,
 - perspektywa linearna,
 - perspektywa malarska,
 - perspektywa powietrzna,
 - stosowanie perspektywy w pracach plastycznych.
2. Relatywizm barwny:
- oddziaływanie barw na siebie,
 - złudzenia optyczne,
 - zastosowanie wiedzy o relatywizmie w pracach plastycznych.
3. Równowaga kompozycji.
4. Światłocień w malarstwie i rysunku:
- malowanie martwej natury,
 - rysunek w plenerze.
5. Kompozycja:
- serpentinata,
 - po diagonalu,
 - zastosowanie kompozycji w praktyce.
6. Złożone znaki plastyczne:
- plakat i jego funkcje,
 - logotypy.
7. Techniki rysunkowe:
- rysunek ołówkiem,
 - rysunek lawowany.
8. Techniki malarskie:
- pastele suche,
 - pastele olejne,
 - gwasz,
 - plakatówka,
 - tempera.
9. Techniki rzeźbiarskie:
- rzeźba w gipsie,
 - formowanie przestrzenne z różnych materiałów.
10. Papieroplastyka:
- quiling,
 - origami modułowe.
11. Film:
- podstawowe pojęcia związane z powstawaniem filmu – reżyser, aktor, operator kamery, dźwiękowiec, muzyka filmowa,
 - rodzaje filmów – fabularne (komedie, kryminały, melodramaty, przygodowe), dokumentalne, popularnonaukowe, bajki, rozrywkowe itd.
12. Inscenizacja teatralna:
- typy teatrów – teatr lalki (pacynki, kukły, marionetki), pantomima, muzyczny, dramatyczny,

Ze sztuką przez życie. Program nauczania plastyki na II etapie edukacyjnym

- podstawowe pojęcia związane z teatrem,
- przygotowanie inscenizacji wierszy Brzechwy – podział na grupy, przydział ról (praca metodą projektu).

13. Wykorzystanie technologii informacyjnych na plastyce:

- prezentacja PowerPoint – Mój ulubiony artysta,
- projekt plakatu z zastosowaniem programów graficznych dostępnych w szkole np. Paint, Tux Paint,
- wyszukiwanie informacji,
- wirtualne wycieczki po muzeach świata,
- projektowanie folderu, broszurki przy użyciu programu komputerowego np. Microsoft Office Publisher,
- wykonanie krótkiego filmiku, bajki z zastosowaniem programu komputerowego np. Movie Maker lub Photo Story 3,
- obróbka zdjęć wykonanych telefonami, aparatami przy użyciu np. programu Picassa lub Picture Manager,
- projektowanie logo.

W zakresie umiejętności uczniowie będą przyswajać coraz trudniejsze techniki plastyczne, poznawać środki wyrazu plastycznego i dziedziny sztuki od najstarszych do tych współczesnych. Uczniowie uczą się wykorzystywać programy komputerowe i inne multimedia do podnoszenia poziomu swojej wiedzy i umiejętności. Nauczyciel, realizując poszczególne jednostki lekcyjne, powinien stosować nie tylko tradycyjne pomoce dydaktyczne, lecz także wszelkie narzędzia i przekazy multimedialne, m.in. filmy związane z plastyką ilustrujące poruszane zagadnienia, prezentacje multimedialne, zasoby internetowe, a w szczególności – dzieła sztuki prezentowane w różnych galeriach internetowych. Muzeum w Wilanowie proponuje lekcje e-learningowe, które można wykorzystać na zajęciach, np. „Czytanie waz greckich” czy „Kultura sarmacka”. Proponuję również skorzystanie z zasobów filmowych i multimedialnych tego muzeum. W multimedialnych znajduje się gra „Zbuduj sobie pałac”, którą można wykorzystać przy omawianiu architektury. Wirtualne wycieczki po muzeach dają uczniom możliwość częstszych kontaktów z dziełami sztuki. Bogatym źródłem informacji jest również portal Scholaris, na którym znajdują się prezentacje multimedialne dotyczące stylów w sztuce, m.in. gotyk i romanizm. Bardzo pomocne w pracy nauczyciela są multimedia znajdujące się na stronach wymienionych na końcu programu.

Procedury osiągnięcia celów

Zamierzone cele zostaną osiągnięte poprzez:

- duży nacisk na rozwój myślenia dywergencyjnego, w związku z czym techniki plastyczne i sposoby prowadzenia są tak dobrane, aby wyzwać w uczniach kreatywne podejście do tematu i poszukiwanie wielu rozwiązań tego samego problemu,
- stosowanie różnych technik plastycznych rozwijających wyobraźnię i kreatywność, m.in. stosowanie tematów otwartych, np. „Gdybym była Św. Mikołajem, to”, „Co można zrobić z pasków papieru?”, wykorzystywanie modułu do realizacji określonych zadań, konstruowanie z różnych materiałów form przestrzennych, projekty graficzne z wykorzystaniem komputerowych programów graficznych,
- poznawanie okolicznych zabytków, zwiedzanie muzeów, galerii, a tam, gdzie brakuje takich ośrodków kultury, organizowanie się galerii szkolnych prezentujących dzieła z różnych dziedzin sztuki naprzemiennie z wystawami prac dzieci (w miarę możliwości można stworzyć 2 galerie – jedną prezentującą dzieła sztuki, drugą – prace dzieci),
- wycieczki realne i wirtualne po muzeach Polski i Europy,
- korzystanie z zasobów różnych portali edukacyjnych (np. Scholaris),
- korzystanie z zasobów internetowych, m.in. www.googleartproject.com, dających możliwość pośredniego kontaktu z dziełami sztuki,
- kontakt z twórcami ludowymi i ich sztuką (spotkania lub filmy i książki), reaktywowanie w szkole miejscowych tradycji, obyczajów, np. „konkurs przebierańców w ostatki” czy „gaik” na pierwszy dzień wiosny.

METODY PRACY

Bardzo dużą rolę w procesie edukacyjnym odgrywają metody pracy wykorzystywane przez nauczyciela. Stosowanie tej samej metody przez kilka jednostek lekcyjnych prowadzi do znużenia uczniów. Często nawet ciekawy temat nie wywołuje oczekiwanej reakcji. Należy zatem pamiętać, że najlepsze wyniki uzyskuje się, stosując różnorodne metody pracy z zachowaniem właściwych proporcji w zależności od:

- potrzeb i możliwości uczniów i zespołów klasowych,
- wieku i liczebności grupy uczniów,
- poziomu integracji grupy,
- umiejętności metodycznych nauczyciela,
- swobody psychologicznej nauczyciela.

Metody podające

1. **Pogadanka:** rozmowa nauczyciela z uczniem, w toku której nauczyciel przedstawia określone treści, stawia pytania, a uczniowie odpowiadają, przy czym nauczyciel jest w tej rozmowie osobą kierującą. Zmierzając do osiągnięcia zaplanowanego celu, stawia uczniom pytania, na które oni z kolei udzielają odpowiedzi. Pogadanka może

służyć przygotowaniu uczniów do pracy na lekcji, zaznajamianiu ich z nowym materiałem, usystematyzowaniu i utrwalaniu wiadomości.

2. **Opis** jest najprostszym sposobem zaznajamiania uczniów z nieznanymi im bliżej osobami, rzeczami, zjawiskami. Zalecany jest zarówno wtedy, gdy nie ma możliwości zastosowania odpowiedniego pokazu, jak i wówczas, gdy pokazujemy określone reprodukcje, zdjęcia czy prace plastyczne.
3. **Anegdota** to zwięzłe opowiadanie, często z życia znanej osobistości, zamknięte zabawną i zaskakującą puentą. Jej celem jest rozbudzenie ciekawości poznawczej, zachęcenie uczniów do samodzielnego zdobycia większej ilości informacji na dany temat oraz ułatwienie zapamiętania pewnych faktów.
4. **Opowiadanie** polega na przedstawieniu tematu w żywy i barwny sposób, np. opowieści związane z tradycją ludową.
5. **Wykład informacyjny** to taki, w którym nauczyciel przedstawia treści w formie gotowej do zapamiętania.

Metody aktywizujące

1. **Dyskusja** – nauczyciel podczas dyskusji powinien pełnić funkcję moderatora, służyć jako głos doradczy, czasami naprowadzający, gdy wypowiedzi uczniów zaczynają odbiegać od tematu głównego. Dyskusja podczas zajęć plastyki stwarza uczniom okazję do prezentowania na forum własnych poglądów dotyczących sztuki, jej wytworów czy wydarzeń kulturalnych. Podczas stosowania tej metody uczniowie uczą się tolerancji i poszanowania dla odmiennych poglądów, kultury i szacunku dla rozmówców oraz argumentowania.
2. **Burza mózgów** (rodzaj dyskusji tzw. twórcza dyskusja) – jest to metoda twórczego rozwiązywania problemów. Podczas stosowania tej metody rozwija się sprawność umysłową, kreatywność, przełamuje opory przed przedstawianiem własnych pomysłów, pobudza wyobraźnię. Można ją stosować podczas wprowadzania nowej partii materiału lub pracy w grupach.
3. **Śnieżna kula** (dyskusja piramidowa) – pozwala każdemu uczniowi na wyrażenie swojego zdania na dany temat i kształci umiejętność uzgadniania stanowisk, negocjowania, formułowania myśli. Uczniowie rozwiązują zadany problem w pojedynkę. Następnie łączą się w dwójki, czwórki, ósemki itd. i wspólnie uzgadniają swoje stanowiska. Na koniec wypracowują wspólne dla klasy stanowisko. Przykładowy temat dyskusji: „Czym charakteryzuje się sztuka ludowa?”.
4. **Metaplan** (nowoczesna forma dyskusji) – jest to metoda wizualnego opracowania problemu z wykorzystaniem pojęć, skojarzeń, symboli. Pomaga uaktywnić wiedzę uczniów, pobudzić ich fantazję i wyobraźnię oraz stworzyć wspólną definicję pojęcia podanego przez nauczyciela, np. „sztuka”.
5. **Argumenty za i przeciw** – metoda ta służy efektywnemu porozumiewaniu się w różnych sytuacjach, prezentacji własnego punktu widzenia, uczy pracy w zespole oraz podejmowania indywidualnych i grupowych decyzji. Polega na zapisaniu na tablicy problemu, np. „Czy powinniśmy znać sztukę ludową naszego regionu?”. Podajemy stanowiska wobec problemu (++ całkowicie się zgadzam, + raczej się zgadzam, = jestem neutralny, - raczej się nie zgadzam, -- całkowicie się nie zgadzam). Rozdajemy karteczki samoprzylepne i prosimy, aby uczniowie zapisali swoje stanowisko za pomocą symboli. Uczniowie przyklejają swoje symbole do bluz i szukają tych, którzy mają takie same znaki. Dyskutują o swoich argumentach w grupach. Następną zmiana

polega na tym, że uczniowie dobierają się w grupy o znakach różniących się 1 punktem w skali + i =, - i =, ++ i +, -- i -. Kolejna zmiana to wymiana argumentów wśród uczniów o skrajnie odmiennych stanowiskach. Po każdej zmianie w grupach prowadzona jest dyskusja (wymiana uwag i spostrzeżeń). Po powrocie do grup pierwotnych uczniowie demonstrują swoje stanowiska. Mówią o tym, co wzbogaciło ich wiedzę, co przekonało o pozostaniu przy pierwotnym stanowisku, a co przyczyniło się do jego zmiany.

6. **Drzewo decyzyjne** – metoda ta stanowi graficzne przedstawienie procesu podejmowania decyzji w określonej sprawie. Uczniowie pracują w grupach i wspólnie pokonują etapy określenia celu, znalezienia różnych rozwiązań, określenia pozytywnych i negatywnych skutków każdego rozwiązania i podjęcia ostatecznej decyzji. Można je zastosować podczas pracy w grupie, np. jak przygotować inscenizację bajki Brzechwy.
7. **Sześć myślących kapeluszy** – każdy z kolorów wyraża inne emocje:
BIAŁY – symbolizuje fakty
CZERWONY – ukazuje emocje, uczucia i przypuszczenia,
NIEBIESKI – chłodny dystans, kontroluje inne kapelusze,
CZARNY – widzi wszystko w czarnych barwach, jest pesymistą,
ŻÓŁTY – kieruje się optymizmem,
ZIELONY – umysł bardzo kreatywny i twórczy.
Uczniowie podzieleni na grupy przyjmują poglądy charakterystyczne dla określonego koloru kapelusza. Osoba posiadająca kapelusz bierze udział w dyskusji, a pozostali członkowie grupy przygotowują jej argumenty.

Metody programowane:

- praca z komputerem,
- praca z podręcznikiem.

Metody eksponujące:

1. **Film** – prezentację filmu należy połączyć z metodą aktywizującą „Ale kino” polegającą na tym, że uczniowie w trakcie oglądania filmu edukacyjnego poszukują odpowiedzi na konkretne pytania przygotowane wcześniej przez nauczyciela. Pytania mogą być tak sformułowane, że odpowiedzi przygotowane przez uczniów będą stanowić podsumowanie zdobytej wiedzy np. o Janie Matejce.
2. **Pokaz** – nauczyciel wprowadza uczniów w określony temat, demonstrując im np. pracę wykonaną techniką batikową.
3. **Prezentacja** – dzisiaj rozumiana jako materiał dydaktyczny opracowany przy użyciu programów komputerowych.
4. **Wystawa prac plastycznych** – prezentacja prac plastycznych uczniów na forum klasy, szkoły lub w środowisku lokalnym.

Metody praktyczne:

1. **Ćwiczenia przedmiotowe** – ćwiczenia malarskie, rysunkowe, rzeźbiarskie, formowanie przestrzenne, graficzne itp.
2. **Metoda projektu** – zadanie jest realizowane według wcześniej przyjętych norm i zasad w przeciągu określonego czasu przez zespół uczniów lub indywidualnie, a wykonane projekty przedstawiane są na forum klasy lub szkoły w formie autoprezentacji, wystawy, plakatów itp.
3. **Metoda swobodnej ekspresji** połączona z wykonywaniem przez dzieci prac plastycznych na dowolny temat. Polega na przelaniu na papier myśli i uczuć towarzyszących uczniom w danym momencie. Może to być również malowanie do muzyki impresji na temat widzianego obrazu itp. Po skończonej pracy uczniowie wypowiadają się na temat swoich prac, stosując język plastyki.
4. **Metoda niedokończonych obrazów** – polegająca na tym, że uczniowie mają za zadanie dokończyć fragment naklejonego obrazu lub stworzyć coś konkretnego z kilku przypadkowych kresek lub plam. Metoda rozwija kreatywność twórczą.
5. **Metoda otwartych tematów** – uczniowie otrzymują przed realizacją pracy plastycznej niedokończony temat. Ich zadanie polega na dokończeniu tematu i realizacji jego formy plastycznej, np. Gdybym był(a) Świętym Mikołajem,*dałabym każdemu dziecku dom. (dokończenie sformułowane przez ucznia).*
6. **Metoda żywych obrazów** – uczniowie indywidualnie lub grupowo przygotowują „żywy obraz” charakterystyczny dla danego artysty lub epoki, wykorzystując dostępne środki.
7. **Portfolio** – metoda ta polega na tworzeniu teczki dokumentującej pracę uczniów na dany temat, np. Sztuka ludowa w moim regionie (mogą to być najprzeróżniejsze dokumenty: przedmioty, fotografie, notatki, różne pomysły, wywiady z ciekawymi ludźmi itp.).
8. **Wycieczka dydaktyczna** np. do muzeum, skansenu. W trakcie trwania wycieczki należy uczniom lub zespołom przydzielić określone zadania, np. kogo przedstawiają pomniki, które widzieliśmy podczas wycieczki.
9. **Praca w plenerze** – rysowanie lub malowanie z natury.

FORMY PRACY

1. **Praca indywidualna** – ćwiczenia warsztatowe zmierzające do realizacji pracy samodzielnie.
2. **Praca w parach** – forma preferowana przy zadaniach wymagających dużego nakładu pracy, np. przy origami modułowym. Przygotowuje do pracy w większych grupach.
3. **Praca w małych grupach zadaniowych** – uczniowie pracują nad tym samymi lub różnymi zagadnieniami. Prezentacja prac poszczególnych zespołów umożliwia przedstawienie zdania na forum klasy, może być wstępem do dyskusji, daje również szansę wszystkim uczniom na prezentację własnego zdania.

PRZEWIDYWANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIÓW

1. Dziedziny sztuki:

- **Architektura** – uczeń potrafi scharakteryzować architekturę jako dziedzinę sztuki, zna różne funkcje architektury.
 - **Rysunek** – uczeń zna różne techniki rysunkowe (rysunek walorowy, światłocieniowy, konturowy, lawowany), zna narzędzia rysunkowe, takie jak ołówek, kredka, cienkopis, węgiel i pisak i potrafi je adekwatnie do tematu zastosować we własnej działalności twórczej.
 - **Malarstwo** – uczeń potrafi scharakteryzować malarstwo jako dziedzinę sztuki, zna jego funkcje oraz podstawowe techniki malarskie, takie jak akwarela, tempera, plakatówka, malowanie pastelami suchymi oraz olejnymi i umie je wykorzystać w swojej pracy twórczej.
 - **Rzeźba** – uczeń potrafi scharakteryzować rzeźbę jako dziedzinę sztuki, określa jej funkcje (architektoniczna, nagrobna, plenerowa) i rodzaje (pomnik, popiersie, wolnostojąca), zna różne techniki i materiały rzeźbiarskie (kamień, drewno, glina, brąz, tworzywa sztuczne). Potrafi zastosować różne materiały i techniki rzeźbiarskie w swojej pracy twórczej.
 - **Grafika warsztatowa** – uczeń potrafi scharakteryzować grafikę jako dziedzinę sztuki, zna druk wypukły, wklęsły i płaski, zna proste techniki powielania (oddruk naturalny, frottage, kolografia, kalkografia, monotypia) i potrafi je wykorzystać w swojej działalności twórczej. Dostrzega różnice między grafiką warsztatową a użytkową.
 - **Grafika użytkowa** – uczeń zna zastosowanie grafiki w życiu codziennym (plakat, znak graficzny, projekty opakowań, czasopisma, oprawa graficzna książek), tworzy własne projekty grafiki użytkowej z zastosowaniem programów komputerowych. Ma wiedzę o przestrzeganiu podstawowych zasad prawa autorskiego.
 - **Rzemiosło artystyczne** – uczeń potrafi scharakteryzować rzemiosło artystyczne, wymieniając jego dziedziny, takie jak kowalstwo artystyczne, hafciarstwo, ceramika, meblarstwo, złotnictwo, ludwisarstwo, introligatorstwo, szkło artystyczne.
 - **Fotografia** – uczeń zna pojęcia fotomontażu, reprodukcji, fotografii cyfrowej. Podaje przykłady wykorzystania fotografii w życiu codziennym (plakat, reklama, gazety, opakowania produktów). Wymienia programy komputerowe do obróbki zdjęć, np. Adobe Photoshop, Microsoft Office Picture Manager, Picassa.
 - **Film** – uczeń zna rodzaje filmów (komedia, dramat, kryminał, fabularny dokumentalny, animowany) oraz podstawowe pojęcia związane z produkcją filmową (kadr, scena, muzyka filmowa, operator kamery, efekty dźwiękowe, aktor, reżyser, kostiumolog, charakteryzator).
 - **Teatr** – uczeń zna podstawowe pojęcia związane z teatrem (scenografia, aktor, kostium, charakteryzacja, kurtyna) i rodzaje teatrów (muzyczny, dramatyczny, lalki, pantomima).
2. Środki wyrazu plastycznego:
- **Kreska** – uczeń zna różne rodzaje kreski, potrafi uzyskiwać fakturę i głębię za pomocą kreski.
 - **Barwa** – uczeń ma podstawowe wiadomości o barwie (barwy złamane, dopełniające, plama miękka, twarda, okonturowana, gamy barwne wąska, szeroka, monochromatyczna, ciepła, zimna, relatywizm barwny, faktura w malarstwie, akcent kolorystyczny).
 - **Kompozycja** – uczeń zna cechy kompozycji rytmicznej, symetrycznej, otwartej, zamkniętej, statycznej, dynamicznej, pasmowej, w kole, centralnej, serpentynata, po

- diagonali. Wie, co oznacza równowaga kompozycji. Stosuje te kompozycje w pracach plastycznych.
- **Walog** – uczeń zna pojęcie waloru i umie go zastosować zarówno pracy rysunkowej, jak i malarskiej.
 - **Kontrast** – uczeń zna pojęcie kontrastu i umie go wskazać w malarstwie, fakturze, walorze, modelunku światłocieniowym, rysunku, układzie brył.
 - **Proporcje** – uczeń zna pojęcie proporcji i stosuje je w swojej działalności twórczej.
 - **Światłocień** – zna rolę światła w sztuce, rozumie pojęcie światłocienia, stosuje w swoich pracach modelunek światłocieniowy.
 - **Faktura** – uczeń zna pojęcie faktury i potrafi ją uzyskać w swoich pracach plastycznych.
 - **Perspektywa** – zna pojęcie perspektywy, potrafi wymienić jej rodzaje (kulisowa, rzędowa, topograficzna, zbieżna, malarska, powietrzna), stosuje w swojej działalności twórczej różne rodzaje perspektyw.
 - **Znak plastyczny** – wie, co to znak plastyczny, określa jego funkcje i rodzaje (drogowe, logo firm, godła, herby), potrafi zaprojektować znak plastyczny.
3. **Techniki plastyczne** – stosuje w swojej pracy twórczej różnorodne techniki malarskie, rysunkowe, graficzne, rzeźbiarskie, fotografię, kolaż, papieroplastykę, (bibułkarstwo, origami modułowe, quilling, modelowanie przestrzenne z papieru), formowanie przestrzenne z różnych materiałów.
4. **Technologie informacyjne** – potrafi wykorzystać programy graficzne do projektowania zaproszeń, plakatów, potrafi wyszukiwać informacje w Internecie potrzebne do realizacji zadań oraz pogłębiania wiedzy, swobodnie porusza się po wirtualnych muzeach i gromadzi niezbędne informacje, wykonuje prezentacje dotyczące twórczości wybranego artysty lub stylu w sztuce.
5. **Prezentowanie własnej twórczości** – uczeń prezentuje swoją twórczość na forum klasy, w szkole lub środowisku lokalnym (portale informacyjne, prasa itp.).
6. **Sztuka wokół nas:**
- **Zabytki sztuki w mojej okolicy** – uczeń zna zabytki sztuki znajdujące się w najbliższej okolicy, potrafi nazwać styl, w jakim został wykonany dany zabytek, zna wykonawcę.
 - **Sztuka ludowa i tradycje** – uczeń zna cechy charakterystyczne sztuki ludowej w swoim regionie, potrafi, stosując techniki charakterystyczne w danym rejonie, wykonać pisankę, ozdobę choinkową, wycinankę, uczeń rozpoznaje strój charakterystyczny dla regionu.
 - **Artyści w moim regionie** – uczeń zna największych artystów ze swojego regionu, umie wykazać różnicę pomiędzy artystą plastykiem, amatorem a twórcą ludowym.
 - **Muzea, galerie, ośrodki kultury, skanseny** – uczeń rozumie funkcje muzeów, galerii, ośrodków kultury i skansenów, wie, gdzie znajdują się takie instytucje w najbliższej okolicy i jakie zbiory się w nich znajdują.
7. **Sztuka w moim kraju**
- **Najstarsze ślady sztuki** – uczeń wymienia najdawniejsze ślady sztuki na ziemiach polskich – Jaskinia Nietoperzowa, Biskupin, zna określenie kultura pucharów lejkowatych i kultura łużycka.
 - **Romanizm w sztuce polskiej** – uczeń wymienia cechy charakterystyczne romanizmu polskiego, zna czołowe zabytki romańskie w Polsce (Drzwi Gnieźnieńskie, kościoły św. Prokopa, Świętej Trójcy w Strzelnie, kolegiata w Tumie), zna funkcje architektury romańskiej.

- **Sztuka gotycka w Polsce** – uczeń zna cechy charakterystyczne gotyku polskiego i wymienia czołowe zabytki sztuki gotyckiej w Polsce (m.in. Ołtarz Wita Stwosza, Kościół Mariacki w Krakowie, katedra na Wawelu, zamek w Malborku).
 - **Renesans w Polsce** – uczeń zna charakterystyczne cechy polskiej sztuki renesansu, czołowych przedstawicieli renesansu polskiego, wymienia zabytki renesansu w Polsce (m.in. Kaplica Zygmuntowska na Wawelu, zamek na Wawelu, zamek w Baranowie, Zamość, kamieniczki w Kazimierzu Dolnym, renesansowe nagrobki).
 - **Barok polski** – uczeń zna charakterystyczne cechy polskiej sztuki barokowej, wymienia czołowych przedstawicieli baroku polskiego, zna wiodące zabytki barokowe w Polsce (m.in. pałac w Wilanowie i Łańcucie, kościół św. Piotra i Pawła), wie, czym charakteryzuje się sztuka sarmacka.
 - **Klasycyzm** – uczeń zna rolę mecenatu artystycznego Stanisława Augusta Poniatowskiego, potrafi opisać wygląd polskiego dworku szlacheckiego, wymienia wybitnych malarzy, rzeźbiarzy i architektów – D. Merlini, B.B. Canaletto, M. Bacciarelli.
 - **Wybitni malarze polscy XIX wieku i ich dzieła** – uczeń potrafi wymienić wielkich malarzy tego okresu i rozpoznać ich największe dzieła – P. Michałowski, J. Matejko, J. Kossak, W. Kossak, A. Grottger, J. Chełmoński, A. Gieryski, W. Podkowiński.
 - **Wielcy artyści przełomu XIX/XX** – potrafi wymienić wielkich malarzy tego okresu i rozpoznać ich największe dzieła – X. Dunikowski, J. Malczewski, S. Wyspiański, O. Boznańska, L. Wyczółkowski.
 - **Spojrzenie na sztukę po II wojnie światowej** – uczeń potrafi wymienić nowe formy ekspresji artystycznej w powojennej Polsce.
 - **Muzea, galerie, ośrodki kultury, skanseny** – uczeń rozumie funkcje muzeów, galerii, ośrodków kultury i skansenów, zna najważniejsze muzea w Polsce.
 - **Sztuka ludowa i tradycje** – uczeń zna główne regiony sztuki ludowej w Polsce.
8. Sztuka w Europie
- **Sztuka prehistoryczna** – uczeń wie, co to są budowle megalityczne, potrafi wymienić jaskinie w Altamirze i Lascaux jako przykłady sztuki prehistorycznej.
 - **Sztuka starożytnej Grecji** – uczeń potrafi wymienić porządki greckie, wie, na czym polega kanon w sztuce greckiej, zna rodzaje malarstwa wazowego, wymienia czołowe zabytki Grecji oraz największych rzeźbiarzy i ich dzieła (m.in. Akropol, teatr w Epidaurze, stadion w Delfach, Dyskobol Myrona, Atena Fidiasza, Nike z Samotraki).
 - **Sztuka starożytnego Rzymu** – uczeń wymienia główne typy budowli rzymskich i ich przeznaczenie, rozpoznaje główne zabytki sztuki starożytnego Rzymu (Panteon, Łuk Triumfalny Tytusa, Kolumna Trajana, Forum Romanum, posąg konny Marka Aureliusza).
 - **Sztuka romańska** – uczeń zna funkcje sztuki romańskiej, jej cechy charakterystyczne oraz najważniejsze zabytki sztuki romańskiej w Europie (klasztór w Cluny, opactwo Maria Laach).
 - **Sztuka gotycka** – uczeń zna cechy sztuki gotyckiej, potrafi wymienić największe zabytki z tego okresu (katedry w Kolonii, Reims, Paryżu, Beauvais).
 - **Sztuka renesansu** – uczeń zna główne cechy sztuki renesansowej, potrafi wymienić największych artystów i ich największe dzieła (L. da Vinci, R. Santi, Tycjan, M. Anioł Buonarroti, Donatello) oraz podać najważniejsze zabytki architektury (Bazylika św. Piotra w Rzymie, Tempietto, pałace Rucellai i Strozzi we Florencji, Villa Rotonda).

- **Sztuka baroku** – uczeń zna główne cechy sztuki barokowej, potrafi wymienić największych artystów z tego okresu i ich najważniejsze dzieła (Rembrandt van Rijn, P.P. Rubens, Caravaggio, G. Bernini) oraz podać najważniejsze zabytki architektury (kościół Il Gesu w Rzymie, pałac w Wersalu, kolumnada przed Bazyliką Św. Piotra w Rzymie).
 - **Klasycyzm w Europie** – uczeń wymienia zabytki architektury klasycystycznej (pałacyk Petit Trianon w Wersalu, Panteon w Paryżu, Łuk Triumfalny w Paryżu, Brama Brandenburska), zna czołowych przedstawicieli kierunku (A. Canova, J. Louisa David).
 - **Sztuka XIX wieku** – uczeń wymienia największych malarzy tego okresu, zna ich najśłynniejsze dzieła oraz nazwy kierunków, jakie reprezentują (E. Delacroix, G. Courbet, C. Monet, E. Degas, P. Cezanne, P. Gauguin, V. van Gogh, H. Toulouse-Lautrec).
 - **Sztuka XX wieku** – uczeń zna nazwy kierunków tego okresu, czołowych przedstawicieli i ich największe dzieła – H. Matis, P. Picasso, W. Kandinsky, S. Dali.
 - **Muzea, galerie, ośrodki kultury, skanseny** – uczeń rozumie funkcje muzeów, galerii, ośrodków kultury, zna najważniejsze muzea w Europie.
 - **Analiza dzieła sztuki** – uczeń umie wypowiadać się na temat wytworów sztuki, posługując się językiem plastyki.
- 9. Wykorzystanie wiedzy i umiejętności w praktyce** – uczeń potrafi wykorzystać zdobytą wiedzę i umiejętności w praktyce.
- 10. Kształtowanie postaw:**
- uczeń szanuje i toleruje różnorodność kulturową,
 - uczestniczy w życiu kulturalnym,
 - świadomie i bezpiecznie porusza się w przestrzeni wirtualnej,
 - jest kreatywny,
 - wie, że sztuka odgrywa dużą rolę w życiu każdego człowieka,
 - ma ugruntowane poczucie związku z tradycją i kulturą narodową,
 - przestrzega zasad prawa autorskiego,
 - dba o piękno języka ojczystego,
 - umie pracować w grupie,
 - wykazuje się kulturą osobistą.

Ocena osiągnięć ucznia

PRZEDMIOTOWY SYSTEM OCENIANIA

PSO został opracowany w oparciu o *Rozporządzenie ministra edukacji narodowej z dnia 20 sierpnia 2010 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych.*

Każdy Przedmiotowy System Oceniania powinien być kompatybilny z Wewnątrzszkolnym Systemem Oceniania.

Ocena ucznia w zakresie plastyki jest niezwykle złożona i trudna. Zazwyczaj przy braku doświadczenia nauczyciela może mieć charakter subiektywny – zależny od upodobań i gustu prowadzącego zajęcia. Często zdarza się, że ta sama praca plastyczna może otrzymać 2 skrajne oceny (inaczej postrzegana jest przez nauczyciela plastyki np. w klasach IV-VI, a inaczej przez nauczycieli w klasach I-III). Brak współpracy nauczycieli uczących przedmiotu na I i II etapie edukacyjnym prowadzi do dezorientacji dziecka w zakresie oceniania – nie wie, dlaczego w klasach I-III jego prace były oceniane bardzo wysoko, a w klasach IV-VI nisko. Dlatego należy stworzyć jasne i precyzyjne kryteria oceniania, czytelne i zrozumiałe dla uczniów, wspólne zarówno na I, jak i na II etapie kształcenia, ale dostosowane do etapu nauczania. Ocena jest informacją dla ucznia, rodzica i nauczycieli z innych przedmiotów o osiągnięciach i trudnościach, a także wyjątkowych zdolnościach ucznia.

Oceniając osiągnięcia edukacyjne ucznia, należy uwzględnić:

- aktywność i zaangażowanie w realizację zadań,
- umiejętność wypowiedzania się na temat sztuki i wydarzeń kulturalnych,
- wysiłek ucznia wkładany w realizację ćwiczenia,
- stosunek ucznia do przedmiotu,
- stopień przyswojenia wiadomości i wykorzystania ich w praktyce,
- porządkowanie zdobytej wiedzy,
- stopień zainteresowania sztuką,
- zaangażowanie w pracę twórczą,
- stopień przełamywania własnych barier rozwojowych,
- oryginalne rozwiązywanie problemów plastycznych,
- poczucie odpowiedzialności za własne i grupowe działanie,
- wykorzystywanie wiedzy o plastyce do ekspresji własnej.

Na lekcjach plastyki należy stosować następujące formy oceniania:

- **wypowiedź (odpowiedź) ustna** – kryteria: zgodność wypowiedzi z tematem, kojarzenie faktów, logika rozumowania, stosowanie pojęć plastycznych, dostrzeganie analogii, poziom wiedzy, porządkowanie wiedzy, formułowanie wniosków,
- **wypowiedź pisemna** – kryteria: czytelność i estetyka zapisu, ortografia, zgodność wypowiedzi z tematem, kojarzenie faktów, logika rozumowania, stosowanie pojęć plastycznych, dostrzeganie analogii, poziom wiedzy, porządkowanie wiedzy, formułowanie wniosków, samodzielność wykonywania ćwiczeń i poleceń,
- **ćwiczenia plastyczne** (rysunek, malarstwo, kolaż, grafika, różne formy przestrzenne, kompozycje plastyczne wykorzystujące różne materiały i formy, inscenizacje, prezentacje) – kryteria: dobór kompozycji i środków wyrazu, przekraczanie barier twórczych, kreatywność, sposób przedstawienia tematu, oryginalność, własna interpretacja problemów plastycznych, estetyka pracy, wykorzystanie zdobytej wiedzy do działań praktycznych, zaangażowanie w pracę twórczą, samodzielność wykonywania ćwiczeń i prac plastycznych, organizację pracy,
- **praca w grupie** – kryteria: organizacja, podział zadań, komunikacja, prezentacja zadania, poczucie odpowiedzialności za działalność własną i grupy, poziom wiedzy i umiejętność rozwiązywania problemów, realizacja projektów,
- **aktywność własna ucznia** – kryteria: aktywność podczas zajęć plastycznych, zdobywanie wiedzy i umiejętności plastycznych ze źródeł pozaszkolnych (Internet, literatura, muzea itp.), współuczestnictwo w życiu kulturalnym szkoły i środowiska, promowanie szkoły poprzez udział w szkolnych i pozaszkolnych konkursach plastycznych, realizacja elementów dekoracji szkolnych, udział w realizacji wystaw szkolnych i pozaszkolnych, prezentacja swoich prac na wystawach szkolnych i pozaszkolnych, na szkolnej stronie internetowej, portalach informacyjnych, aktywne uczestnictwo w życiu kulturalnym środowiska poprzez zwiedzanie wystaw i ekspozycji w galeriach i muzeach oraz prezentowanie swoich spostrzeżeń na forum klasy, stronie WWW itp., udzielanie pomocy uczniom słabszym.

SKALA OCEN:

- stopień celujący – 6 (cel.),
- stopień bardzo dobry – 5 (bdb.),
- stopień dobry – 4 (db.),
- stopień dostateczny – 3 (dst.),
- stopień dopuszczający – 2 (dop.),
- stopień niedostateczny – 1 (ndst.).

Dopuszcza się stosowanie plusów (+) i minusów (–).

KRYTERIA OCENY

Ocena celująca

Uczeń:

- w pełni przyswoił wiedzę i umiejętności ujęte w programie nauczania,

Ze sztuką przez życie. Program nauczania plastyki na II etapie edukacyjnym

- zawsze jest przygotowany do lekcji i ma wszystkie potrzebne materiały,
- z zaangażowaniem uczestniczy w różnorodnych formach lekcji: jest zainteresowany tematem, uczestniczy w dyskusjach,
- potrafi wypowiadać się na temat dzieł sztuki, swojej pracy lub prac plastycznych innych uczniów, dokonuje prostej analizy, wykorzystując zdobyte umiejętności i wiedzę,
- potrafi wypowiadać się na temat wydarzeń kulturalnych.

PONADTO:

- wykazuje się wiedzą i umiejętnościami ponadprogramowymi zdobytymi podczas samokształcenia, wykorzystując inne źródła wiedzy, np. portal Scholaris, Google Art, literaturę plastyczną, poradniki,
- bierze aktywny udział w życiu kulturalnym szkoły poprzez wykonywanie elementów dekoracji szkolnych oraz realizację dekoracji okolicznościowych i scenografii do przedstawień szkolnych,
- pomaga w realizacji wystaw szkolnych,
- realizuje wystawy szkolne lub pozaszkolne prezentujące jego twórczość plastyczną, np. malarską, graficzną, fotograficzną,
- prezentuje na forum szkoły, środowiska, na szkolnej stronie WWW lub portalach informacyjnych własną twórczość plastyczną, ewentualnie prowadzi blog prezentujący wytwory plastyczne, eseje, reportaże na temat sztuki, życia kulturalnego itp.,
- pisze reportaże, kręci filmy itp. na temat odwiedzanych wystaw i prezentuje je na forum klasy, szkoły,
- z zaangażowaniem uczestniczy w różnorodnych formach lekcji: bierze udział w dyskusjach, broni swoich poglądów, dostrzega analogie, z szacunkiem odnosi się do działalności twórczej kolegów,
- pracuje i moderuje pracę w grupie, chętnie uczestniczy w realizacji projektów plastycznych,
- wykonuje oryginalne prace plastyczne, stosuje niekonwencjonalne rozwiązania w działaniach twórczych,
- wykonuje prezentacje multimedialne związane z plastyką,
- bierze udział w szkolnych i pozaszkolnych konkursach plastycznych,
- został laureatem wojewódzkiego lub ponadwojewódzkiego konkursu przedmiotowego.

Uwaga: aby otrzymać ocenę celującą, uczeń nie musi uczestniczyć we wszystkich wymienionych wyżej formach aktywności.

Ocena bardzo dobra

Uczeń:

- ma pełne wiadomości i umiejętności objęte programem,

Ze sztuką przez życie. Program nauczania plastyki na II etapie edukacyjnym

- z zaangażowaniem uczestniczy w różnorodnych formach lekcji: jest zainteresowany tematem, uczestniczy w dyskusjach,
- potrafi pracować w grupie, odpowiedzialnie traktuje powierzone mu zadania,
- ćwiczenia dotyczące wiedzy o sztuce wykonuje z pełną znajomością tematu,
- prace plastyczne wykonuje estetycznie, zgodnie z tematem, wykazuje się umiejętnością celowego stosowania środków formalnych, prace charakteryzują się oryginalnością,
- zawsze jest przygotowany do lekcji i ma wszystkie potrzebne materiały,
- potrafi wypowiadać się na temat dzieł sztuki, swojej pracy lub prac plastycznych innych uczniów, dokonuje prostej analizy, wykorzystując zdobyte umiejętności i wiedzę,
- potrafi bronić swoich poglądów,
- potrafi wypowiadać się na temat wydarzeń kulturalnych.

Ocena dobra

Uczeń:

- posługuje się wiadomościami i umiejętnościami objętymi programem,
- poważnie traktuje swoje obowiązki; jest przygotowany do lekcji, przynosi wymagane materiały plastyczne, podręcznik itp.,
- jest zainteresowany lekcją i umiarkowanie zaangażowany w jej formy,
- sporadycznie uczestniczy w dyskusjach i pogadankach,
- systematycznie wykonuje zadania dotyczące wiedzy o sztuce,
- prace plastyczne wykonuje starannie i zgodnie z tematem,
- formułuje proste wypowiedzi na temat dzieł sztuki, swojej pracy lub prac plastycznych innych uczniów,
- potrafi wypowiadać się na temat wydarzeń kulturalnych.

Ocena dostateczna

Uczeń:

- ma podstawowe wiadomości i umiejętności objęte programem,
- swoje obowiązki traktuje poważnie; najczęściej jest przygotowany do lekcji, przynosi wymagane materiały plastyczne,
- mało aktywnie uczestniczy w zajęciach, nie zawsze jest zainteresowany tym, co się dzieje na lekcji,
- dość systematycznie i w sposób poprawny wykonuje ćwiczenia i polecenia dotyczące wiedzy o sztuce,
- wykonuje prace plastyczne, najczęściej zgodnie z tematem i założeniami, ale na niskim poziomie osiągnięć.

Ocena dopuszczająca

Uczeń:

Ze sztuką przez życie. Program nauczania plastyki na II etapie edukacyjnym

- częściowo opanował podstawowe wiadomości i umiejętności objęte programem,
- ma lekceważący stosunek do przedmiotu,
- rzadko jest przygotowany do zajęć: nie przynosi wymaganych materiałów plastycznych, zeszytu itp.,
- niechętnie podejmuje działania plastyczne na lekcji,
- prace plastyczne są realizowane przy licznych podpowiedziach nauczyciela,
- nie jest zainteresowany przedmiotem: sporadycznie bierze czynny udział w lekcji,
- nie wykonuje systematycznie ćwiczeń i poleceń dotyczących ćwiczeń plastycznych czy wiedzy o sztuce,
- nie bierze udziału w dyskusjach czy pogadankach,
- nie wykazuje woli uzupełnienia wiadomości i poprawy oceny.

Ocena niedostateczna

Uczeń:

- lekceważy swoje obowiązki: nie przynosi wymaganych materiałów plastycznych,
- nie wykonuje ćwiczeń i poleceń dotyczących działań plastycznych i wiedzy o sztuce,
- biernie uczestniczy w lekcjach – nie bierze udziału w dyskusjach, pogadankach,
- nie opanował podstawowych wiadomości i umiejętności objętych programem,
- nie wykazuje woli poprawy oceny.

W procesie nauczania należy pamiętać o tym, że:

- kryteria oceniania z danego przedmiotu należy przekazać uczniom w zrozumiały sposób na pierwszej lekcji w roku szkolnym,
- ocenianie powinno być systematyczne,
- przyjęte zasady oceniania należy stosować konsekwentnie,
- przy realizacji każdego nowego zadania należy ustalić z uczniami kryteria oceny konkretnego zadania (podając uczniom, na co mają zwrócić szczególną uwagę podczas realizacji pracy, wskazujemy im, co będziemy sprawdzać i oceniać, w ten sposób ułatwiamy im zadanie),
- należy dawać uczniom informację zwrotną, wskazać dobre elementy pracy, podać, co wymaga poprawienia, udzielić wskazówek, w jaki sposób poprawić pracę i jak należy dalej pracować,
- należy informować ucznia głośno o wystawianej ocenie i ją uzasadniać,
- należy stosować plusy (za aktywność na lekcjach), minusy (za nieprzygotowania do zajęć),
- należy stosować ocenę koleżeńską i samoocenę,
- należy stosować ocenianie sumujące i kształtujące, które uzupełniają się wzajemnie.

Jak poprawić ocenę semestralną ?

Uczeń musi uzupełnić zaległe prace lub poprosić o wyznaczenie prac dodatkowych i zrealizować je w terminie i na warunkach określonych w WSO.

Egzamin klasyfikacyjny i poprawkowy. Egzaminy mają charakter praktyczny, odbywają się na zasadach zawartych w WSO.

Indywidualizacja pracy z uczniem

Każda klasa to zespół uczniów zróżnicowanych pod względem zdolności. Szczególną uwagę trzeba jednak zwrócić na tych, którzy mają trudności z opanowaniem podstawowych wiadomości i umiejętności na ocenę dopuszczającą oraz na uczniów bardzo zdolnych, którzy doskonale radzą sobie na lekcjach. Zasadę indywidualizacji nauczania nauczyciel może realizować na różne sposoby. Oto kilka możliwości.

1. **Praca w małych zespołach klasowych.** Każda grupa składa się z uczniów o zróżnicowanych uzdolnieniach i wiadomościach. Dodatkowo uczniowie mniej zdolni, współpracując z uczniami zdolniejszymi, uczą się także od nich. Referowanie wyników pracy grupy można powierzyć najslabszemu uczniowi w zespole, natomiast pozostałym zaproponować uzupełnianie wypowiedzi. W ten sposób uczeń słabszy uczy się wypowiadać na forum, nabiera śmiałości w przedstawianiu spostrzeżeń.
2. **Praca w zespołach różnorodnych,** tzn. każdą grupę tworzą uczniowie o zbliżonym poziomie wiedzy i podobnych kompetencjach. Pozwala to nauczycielowi na zróżnicowanie zadań stawianych przed poszczególnymi grupami i taki ich dobór, aby jak najlepiej były one dopasowane do możliwości uczniów wchodzących w skład danego zespołu.
3. **Tworzenie kółek dla uczniów zdolnych.** W czasie pracy na kółku uczniowie uzdolnieni plastycznie rozwijają swoje umiejętności plastyczne oraz przygotowują się do udziału w konkursach plastycznych.
4. Stworzenie możliwości organizowania wystaw autorskich – na terenie szkoły.
5. Zachęcanie do rozwijania swoich zdolności w pozaszkolnych ośrodkach kultury.
6. Różnicowanie stopnia trudności prac plastycznych.
7. Stosowanie w pracy metod pobudzających różne zmysły.
8. **Organizowanie różnych konkursów przedmiotowych** – związanych nie tylko z umiejętnościami plastycznymi, lecz także z wiedzą dotyczącą plastyki.
9. **Udzielanie zwiększonej liczby korekt indywidualnych** w trakcie zajęć zarówno dla uczniów zdolnych, jak i mniej zdolnych.
10. **Konsultacje indywidualne** z rodzicami i uczniami zarówno uzdolnionymi, jak i mającymi kłopoty z przyswojeniem wiedzy i umiejętności mające na celu przekazanie wskazówek i rad dotyczących dalszej pracy z uczniem.

Ewaluacja

W trakcie realizacji programu należy przeprowadzić ewaluację formatywną w celu sprawdzenia, jakie zmiany wiedzy i umiejętności zachodzą w trakcie realizacji programu, czy jest coś, co należy zmienić. Zebrane dane posłużą do wprowadzenia ewentualnych zmian.

Natomiast po zakończeniu realizacji programu należy przeprowadzić ewaluację podsumowującą w celu zebrania wyników, ich analizy i wyciągnięcia wniosków na przyszłość.

Warunki wdrożenia programu

Charakterystyka uczniów

Uczniowie przystępujący do programu powinni być wyposażeni w wiedzę i umiejętności zawarte w podstawie programowej klas I-III. Program jest przeznaczony dla uczniów o przeciętnym poziomie nauczania.

Charakterystyka nauczycieli

Nauczyciel powinien:

- znać podstawę programową kształcenia ogólnego oraz podstawę programową plastyki z etapu niższego i wyższego niż ten, na którym pracuje,
- znać teoretyczne podstawy wychowania plastycznego,
- znać podstawy pedagogiki i psychologii twórczości,
- wspierać uczniów,
- stwarzać okazje do samodzielnych poszukiwań,
- wskazywać uczniom źródła wiedzy,
- zachęcać do różnego rodzaju działań,
- stwarzać okazje do samodzielnego nabywania sprawności oraz umiejętności,
- podążać za potrzebami i zainteresowaniami dzieci,
- poddawać rewizji swoje metody i stale szukać jak najlepszego sposobu pracy z uczniami,
- mieć wysokie umiejętności komunikacyjne,
- być kreatywny, profesjonalny i samokrytyczny,
- umieć słuchać,
- wykorzystywać w swojej pracy narzędzia i przekazy multimedialne.

Urządzenie i wyposażenie szkoły

Szkoła powinna stworzyć nauczycielowi możliwość uczestniczenia w życiu kulturalnym, wystawach, wydarzeniach artystycznych organizowanych w szkole i poza nią. Minimum, jakie powinno być zapewnione nauczycielowi, aby mógł zrealizować program, to pracownia, w której powinny być: dostęp do wody, półki oraz dobre oświetlenie. Nauczyciel plastyki powinien mieć możliwość poprowadzenia zajęć w pracowni komputerowej co najmniej kilka razy w roku. Plastyka powinna odbywać się w 1 pracowni.

W skład pomocy dydaktycznych winny wchodzić: książki i albumy, tablice i plansze dydaktyczne, foliogramy, reprodukcje dzieł sztuki na różnych nośnikach.

Ze sztuką przez życie. Program nauczania plastyki na II etapie edukacyjnym

Optymalne warunki byłyby spełnione, gdyby w pracowni plastycznej znajdowały się: komputer, rzutnik i dostęp do Internetu oraz zaplecze.

Podręczniki

Do realizacji powyższego programu proponuję 3 podręczniki. Zaznaczam jednak, że przy pracy z każdym z nich należy wykazać się pewną elastycznością, gdyż mają inny układ treści niż program, który proponuję. Każdy z nich zawiera jedynie ogólne wiadomości o sztuce ludowej. Obowiązkiem każdego nauczyciela będzie uzupełnienie podręcznika o treści dotyczące sztuki ludowej regionu, w którym program będzie realizowany.

Proponowane podręczniki to:

- Polkowska M., Wyszowska L., *Plastyka, Podręcznik do klas IV-VI*,
- Stopczyk S., Neubart B., *Plastyka. Podręcznik do klas IV-VI*,
- Sygut W., Kwiecień M., *Lubię tworzyć*.

Wnioski końcowe

Program nauczania plastyki na II poziomie edukacyjnym zaprezentowany powyżej jest oparty na wieloletnich doświadczeniach pracy w szkole podstawowej, konsultacjach z innymi nauczycielami plastyki oraz obserwacjach uczniów. Realizacja programu wymaga od nauczyciela dobrego przygotowania metodycznego z zakresu plastyki i wiedzy o sztuce. Każdy, kto chciałby pracować z tym programem, musiałby wprowadzić do treści programowych w klasie IV sztukę ludową swojego regionu, natomiast treści programowe do klasy V i VI należy realizować bez zmian. Modyfikacje mogą dotyczyć metod pracy, zastosowanych technik i sposobu realizacji poszczególnych tematów. Myślę, że poznanie przez uczniów najpierw sztuki w najbliższej okolicy, a później poszerzanie obszaru poznania na Polskę i Europę spowoduje lepsze ugruntowanie wiedzy, nauczy szacunku i tolerancji do różnorodności kulturowej. Jeżeli chodzi o umiejętności, myślę, że stosowanie kreatywnych metod pracy, wykorzystanie komputera i prezentowanie twórczości uczniów na forum szkoły czy w środowisku lokalnym przyczyni się do aktywnego uczestnictwa uczniów w życiu kulturalnym, nauczy ich wykorzystania nabytej wiedzy i umiejętności w praktyce. Przed przystąpieniem do pracy z powyższym programem należy sprawdzić, czy jest on spójny z WSO, programem wychowawczym szkoły oraz wizją i misją szkoły, w której ma być realizowany.

Załączniki

ZAŁĄCZNIK NR 1

Treści nauczania – wymagania szczegółowe na koniec klasy III szkoły podstawowej

Edukacja plastyczna. Uczeń kończący klasę III:

- w zakresie percepcji sztuki:
 - określa swoją przynależność kulturową poprzez kontakt z wybranymi dziełami sztuki, zabytkami i z tradycją w środowisku rodzinnym, szkolnym i lokalnym; uczestniczy w życiu kulturalnym tych środowisk, wie o istnieniu placówek kultury działających na ich rzecz,
 - korzysta z przekazów medialnych; stosuje ich wytwory w swojej działalności twórczej (zgodnie z elementarną wiedzą o prawach autora),
- w zakresie ekspresji przez sztukę:
 - podejmuje działalność twórczą, posługując się takimi środkami wyrazu plastycznego, jak: kształt, barwa, faktura w kompozycji na płaszczyźnie i w przestrzeni (stosując określone materiały, narzędzia i techniki plastyczne),
 - realizuje proste projekty w zakresie form użytkowych, w tym służące kształtowaniu własnego wizerunku i otoczenia oraz upowszechnianiu kultury w środowisku szkolnym (stosując określone narzędzia i wytwory przekazów medialnych).
- w zakresie recepcji sztuki:
 - rozróżnia takie dziedziny działalności twórczej człowieka, jak: architektura, sztuki plastyczne oraz inne określone dyscypliny sztuki (fotografika, film) i przekazy medialne (telewizja, Internet), a także rzemiosło artystyczne i sztukę ludową,
 - rozpoznaje wybrane dzieła architektury i sztuk plastycznych należące do polskiego i europejskiego dziedzictwa kultury; opisuje ich cechy charakterystyczne (posługując się elementarnymi terminami właściwymi tym dziedzinom działalności twórczej).

ZAŁĄCZNIK 2

Podstawa programowa przedmiotu plastyka

II etap edukacyjny: klasy IV-VI

Cele kształcenia – wymagania ogólne

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji – percepcja sztuki.
- II. Tworzenie wypowiedzi – ekspresja przez sztukę.
- III. Analiza i interpretacja tekstów kultury – recepcja sztuki.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

1. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji – percepcja sztuki.

Uczeń:

- określa swoją przynależność kulturową poprzez kontakt z wybranymi dziełami sztuki, zabytkami i tradycją w swoim środowisku lokalnym i regionalnym, a także uczestniczy w życiu kulturalnym tego środowiska (zna placówki kultury działające na jego rzecz),
 - korzysta z przekazów medialnych oraz stosuje ich wytwory w swojej działalności twórczej (zgodnie z elementarną wiedzą o prawach autora).
2. Tworzenie wypowiedzi – ekspresja przez sztukę.

Uczeń:

- podejmuje działalność twórczą, posługując się podstawowymi środkami wyrazu plastycznego i innych dziedzin sztuki (fotografika, film) w kompozycji na płaszczyźnie i w przestrzeni (stosując określone materiały, narzędzia i techniki właściwe tym dziedzinom sztuki),
 - realizuje projekty w zakresie form użytkowych, w tym służące kształtowaniu wizerunku i otoczenia człowieka oraz upowszechnianiu kultury w społeczności szkolnej i lokalnej (stosując także narzędzia i wytwory multimedialne).
3. Analiza i interpretacja tekstów kultury – recepcja sztuki.

Uczeń:

- rozróżnia określone dyscypliny w takich dziedzinach, jak: architektura, sztuki plastyczne oraz w innych dziedzinach sztuki (fotografia, film) i przekazach medialnych (telewizja, Internet),
- rozpoznaje wybrane dzieła architektury i sztuk plastycznych należące do polskiego i europejskiego dziedzictwa kultury oraz opisuje ich funkcje i cechy charakterystyczne na tle epoki (posługując się podstawowymi terminami i pojęciami właściwymi tym dziedzinom sztuki).

ZAŁĄCZNIK NR 3

Ankieta ewaluacyjna – przykład

Klasa płeć

Spróbuj ocenić swój udział w zajęciach plastycznych i ich przebieg. Przeczytaj uważnie pytania i zaznacz właściwe odpowiedzi znakiem X.

1. Czy temat zajęć zaciekał Cię?

tak..... nie nie wiem

2. Czy podobał Ci się sposób prowadzenia zajęć?

tak..... nie nie wiem

3. Czy na temat omawianego zagadnienia wiedziałeś(aś) coś wcześniej?

tak..... nie

4. Czy rozumiałeś(aś) zagadnienia omawiane na zajęciach?

tak..... nie nie wiem

5. Czy temat zajęć był dla Ciebie za trudny?

tak..... nie nie wiem

6. Czy byłeś(aś) aktywny(a) na zajęciach?

tak..... nie nie wiem

7. Czy chciałbyś (chciałabyś) poszerzyć swoją wiedzę z tego zakresu?

tak..... nie nie wiem

8. Czy, Twoim zdaniem, to, czego nauczyłeś(aś) się na zajęciach ,
wykorzystasz w praktyce?

tak..... nie nie wiem

9. Napisz, co Ci się w czasie zajęć najbardziej podobało:

.....
.....

10. Napisz, czego nauczyłeś/nauczyłaś się w czasie zajęć:

.....
.....

11 Napisz, czego jeszcze chciałbyś/chciałabyś się dowiedzieć na omawiany temat:

.....
.....

12 Uwagi

.....
.....

Dziękuję za wypełnienie ankiety.

ZAŁĄCZNIK 4

Przykładowy plan cyklu zajęć z plastyki pt. sztuka ludowa – klasa IV

CELE OGÓLNE (dla całego cyklu)

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji – percepcja sztuki.
- II. Tworzenie wypowiedzi – ekspresja przez sztukę.
- III. Analiza i interpretacja tekstów kultury – recepcja sztuki.

CELE OPERACYJNE (dla całego cyklu)

1. **Wiadomości** – przyswojenie nowych terminów z zakresu sztuki ludowej charakterystycznej dla regionu; twórca ludowy, techniki plastyczne związane z twórczością ludową, warsztat pracy artysty ludowego, strój ludowy, tradycje i zwyczaje charakterystyczne dla regionu, ośrodki prezentujące kulturę ludową, twórcy ludowi, imprezy regionalne związane z tradycjami i obyczajami w regionie.
2. **Umiejętności** – posługiwanie się nową terminologią we właściwych kontekstach; znajomość specyfiki artysty ludowego; odróżnianie pracy artysty ludowego od artysty plastyka; poszukiwanie w dostępnych źródłach (rodzice, telewizja, Internet itp.) informacji na temat sztuki ludowej i artystów ludowych w regionie, formułowanie i zadawanie pytań, stawianie problemu, wyciąganie wniosków. Przyswojenie podstaw techniki wykonywania wycinanki ludowej. Nabycie umiejętności zdobienia pisanek techniką charakterystyczną dla sztuki ludowej w regionie. Nabycie umiejętności wykonywania ozdób choinkowych charakterystycznych dla regionu.
3. **Postawy** – szanuje tradycję i kulturę ludową regionu, z którego pochodzi, wykazuje się postawą szacunku i tolerancji dla sztuki ludowej, ma poczucie tożsamości z kulturą przeszłych pokoleń.

METODY PRACY: dyskusja swobodna i sterowana; prezentacja; rozmowy i pogadanki z twórcą ludowym, prezentacja technik ludowych, wycieczka do muzeum etnograficznego, praca metodą projektu (gromadzenie przez uczniów przez cały rok szkolny wszelkich informacji związanych z tematem).

POMOCE DYDAKTYCZNE: wycinki prasowe na temat wydarzeń kulturalnych związanych ze sztuką ludową; adresy stron internetowych; słowniki, encyklopedia;

Ze sztuką przez życie. Program nauczania plastyki na II etapie edukacyjnym

nawiązanie przez nauczyciela odpowiednio wcześniej kontaktu z twórcą ludowym, który opowie o swojej twórczości i zademonstruje określone techniki plastyczne.

SPOSÓB REALIZACJI CYKLU

1. Gromadzenie przez uczniów materiałów nawiązujących do tematu w ramach projektu. Aby wdrożyć uczniów do pracy metodą projektu, przydzielam im zadania realizowane w trakcie całego roku szkolnego. O realizacji projektu informuję rodziców.
2. Przeprowadzenie lekcji związanych ze sztuką ludową.

Temat: „Sztuka ludowa” prowadzony jest w różnych kierunkach na jednostkach lekcyjnych, podczas których uczniowie otrzymują wskazówki, dodatkową porcję wiedzy i weryfikują swoje pomysły na sposób zaprezentowania swoich poszukiwań realizowanych w ramach projektu.

3. Podsumowanie cyklu zajęć w formie wystawy szkolnej prezentującej sztukę ludową – projekty uczniów (albumy, fotografie, wycinanki itp.).

LEKCJA I

Sztuka ludowa w moim regionie – projekt edukacyjny

Omówienie zasad pracy metodą projektu.

Podział na grupy, omówienie zagadnień, przydział zadań, określenie harmonogramu, określenie kierunków działań, prezentacja różnych form realizacji projektu (dokumentacja fotograficzna w formie wystawy, albumu, prezentacja prac wykonanych techniką ludową przez członków rodziny, zaproszenie twórcy ludowego, albumy z wycinkami prasowymi związanymi z regionalnymi tradycjami).

Wybór tematów przez poszczególne grupy

1. Wydarzenia kulturalne związane ze sztuką ludową w moim regionie np. dożynki – wycinki z gazet, zdjęcia.
2. Artyści ludowi w moim regionie, np. album.
3. Plastyka obrzędowa – tradycje i zwyczaje.
4. Ludowe techniki plastyczne – wycinanka, bibułkarstwo itp.
5. Ośrodki kultury ludowej w moim regionie – muzea, skanseny.

6. Stroje ludowe w moim regionie.

LEKCJA II

Wyjście do muzeum etnograficznego lub skansenu (ewentualnie lekcja w pracowni informatycznej – poszukiwanie i gromadzenie informacji na temat sztuki ludowej). Zapoznanie się ze zbiorami muzeum.

LEKCJA III

Spotkanie z twórcą ludowym – poznanie stroju ludowego, tradycji i zwyczajów związanych z regionem, zapoznanie się z technikami plastycznymi charakterystycznymi dla sztuki ludowej.

LEKCJA IV

Techniki plastyczne związane ze sztuką ludową – wycinanka ludowa. Kompozycje plastyczne – symetryczna i rytmiczna.

LEKCJA V

Tradycyjne ozdoby choinkowe w moim regionie – bibułkarstwo jako jedna z technik plastycznych.

LEKCJA VI

Tradycyjne sposoby zdobienia pisanek wielkanocnych w regionie.

LEKCJA VII

Aranżowanie wystawy związanej ze sztuką ludową. Prezentacja zbiorów i materiałów zgromadzonych w trakcie trwania projektu. Podsumowanie cyklu.

ZAŁĄCZNIK NR 5

Literatura przydatna w pracy nauczyciela plastyki

TWÓRCZOŚĆ

- Brudnik E., Moszczyńska A., Owczarska B., *„Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie.*
- De Bono, *Naucz się myśleć kreatywnie*, Warszawa 1998.
- Dylematy edukacji artystycznej pod red. nauk. Limont W. i Nielek-Zawadzkiej K., T. 1. Edukacja artystyczna wobec przemian w kulturze/, Impuls 2006.
- Dylematy edukacji artystycznej pod red. nauk. Limont W. i Nielek-Zawadzkiej K., T. 2, *Edukacja artystyczna a potencjał twórczy człowieka*, Impuls 2006.
- Dymara B., *Dziecko w świecie sztuki*, Kraków 2010.
- Edukacja kulturalna w szkole, red. nauk. Krzysztof Polak, WUJ, 2004.
- Głoton, C. Clero, *Twórcza aktywność dziecka*, Warszawa 1989.
- Kłosińska T., *Droga do twórczości*, Impuls, Kraków 2000.
- Kościelecki S., *Współczesna koncepcja wychowania plastycznego*, PWN, Warszawa 1978.
- Limont W., *Analiza wybranych mechanizmów wyobraźni twórczej*, wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1996.
- Limont W., *Synektyka a zdolności twórcze*, Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1994.
- Lowenfeld W., Brittain Lambert W., *Twórczość a rozwój umysłowy dziecka*, Warszawa 1977.
- Marciniak T., *Problemy wychowania plastycznego*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1976.
- Nęcka E., *Psychologia Twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Popek S., *Analiza psychologiczna twórczości plastycznej dzieci*, WSiP 1978.
- Popek S., *Psychologia twórczości plastycznej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.
- Popek S., *Aktywność twórcza dzieci i młodzieży*, Warszawa 1988.
- Read H., *Wychowanie przez sztukę*, Ossolineum, Wrocław 1976.
- Popek S., *Aktywność twórcza dzieci i młodzieży*, Warszawa 1988.
- Szmidt K., *Pedagogika twórczości*, Kraków 2005.

Szmidt K., Piotrowski K.T., *Nowe teorie twórczości*, Kraków 2005.

Szuman S., *Sztuka dziecka. Psychologia twórczości rysunkowej*, Warszawa 1990.

Trojanowska A., *Dziecko i twórczość*, Wrocław 1971.

Trojanowska A., *Dziecko i plastyka*, WSiP, Warszawa 1988.

Twórczość w terapii i praktyce, red. Popek S., Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004.

Uszyńska-Jarmoc J., *Twórcza aktywność dziecka*, E. Nęcka, *Trening twórczości*, Oficyna Wydawnicza „IMPULS”, Kraków 1998.

Wallon P., Cambier A., Engelhart D., *Rysunek dziecka*, WSiP, Warszawa 1993.

Wojnar I., *Teoria wychowania estetycznego*, PWN 1976.

WIEDZA O SZTUCE

Białostocki J., *Sztuka cenniejsza niż złoto. Opowieść o sztuce europejskiej naszej ery*, t. 1 i 2., PWN, Warszawa 1991.

Bukowski J., *Postawy wobec sztuki najnowszej*, WSiP, Warszawa 1986.

Callen A., Collins A., Januszczak W., *Techniki malarstwa wielkich mistrzów*, Arkady, Warszawa 1999.

Czartoryska U., *Od pop-artu do sztuki konceptualnej*, WAiF, Warszawa 1983.

Fritz Winzer, *Słownik sztuk pięknych*, Książnica 2005.

Historia sztuki 1000-2000, Arkady, Warszawa 1998.

Kaczorowski B., *Słownik szkolny. Zabytki kultury polskiej*, WSiP, Warszawa 1996.

Krakowski P., *O sztuce nowej i najnowszej*, PWN, Warszawa 1984.

Mikocka-Rachubowa K., *Słownik szkolny. Terminy i pojęcia z wiedzy o sztuce*, WSiP, Warszawa 1998.

Olszewski A., *Dzieje sztuki polskiej 1890-1980 w zarysie*, Interpress, Warszawa 1988.

Oseka A., *Spojrzenie na sztukę*, KiW, Warszawa 1987.

Osińska B., *Sztuka i czas*, cz.1-2, 2008.

Piskorz-Branekowa E., *Polskie stroje ludowe*, Muza 2007.

Słownik szkolny. Malarze, rzeźbiarze, architekci, WSiP, Warszawa 1993.

Słownik terminologiczny sztuk pięknych, PWN, Warszawa 1997.

Sztuka świata, t. 1-13, Arkady, Warszawa 1989-2000.

Zwolińska K., Malicki Z., *Słownik terminów plastycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1999.

TECHNIKI PLASTYCZNE

Daszyńska M., *Malarskie techniki dekoracyjne*, WSiP, Warszawa 1992.

Daszyńska M., *Techniki graficzne powielane i odbijane*, WSiP, Warszawa 1992.

Daszyńska M., *Papieroplastyka*, WSiP, Warszawa 1993.

Daszyńska M., *Rzeźby z papieru*, WSiP, Warszawa 1997.

Marcinkowska K., Michejda-Kowalska K., *Barwne fantazje*, WSiP, Warszawa 1993.

Marcinkowska K., Michejda-Kowalska K., *Wydzieranki, wycinanki*, WSiP, Warszawa 1993.

Marcinkowska K., Michejda-Kowalska K., *Mowa linii*, WSiP, Warszawa 1995.

Marcinkowska K., Michejda-Kowalska K., *Gładkie i chropowate*, WSiP, Warszawa 1995.

Marcinkowska K., *Bryły i reliefy*, WSiP, Warszawa 1998.

Misiurska A., *Aplikacje*, WSiP, Warszawa 1994.

Ostrowski S., *Malowanie akwarelą*, WSiP, Warszawa 1993.

Ostrowski S., *Malowanie pastelami i kredkami*, WSiP, Warszawa 1995.

ZAŁĄCZNIK NR 6

Przydatne strony internetowe

www.scholaris.pl

www.historiasztuki.com.pl

www.googleartproject.com

translate.google.pl

www.zamek-lancut.pl

www.vatican.va

zamek-pszczyna.pl

www.wga.hu

www.googleartproject.com

www.britishmuseum.org

www.zascianek.pl

www.wilanow-palac.art.pl

www.hermitagemuseum.org

www.louvre.fr:

www.paris.org

www.art.uiuc.edu/kam/Misc

www.muzarp.poznan.pl

www.muzeum.edu.pl

www.pinakoteka.zascianek.pl

www.starymalbork.pl

www.ceo.org.pl/ok

www.men.gov.pl/